

Ірина КРАСНОДЕМСЬКА,

*кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник відділу історичних студій
Науково-дослідного інституту українознавства*

УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ НА СТОРІНКАХ НІМЕЦЬКОЇ ПРЕСИ 1938–1939 РР. (НА ПРИКЛАДІ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ)

Анотація. У статті йдеться про те, що в 1938–1939 роках на шпальтах німецьких часописів висвітлювали українське питання. Опубліковані розвідки знайомили німецького читача з перебігом і підсумками Мюнхенської конференції 29 вересня 1938 року, рішеннями Віденського арбітражного суду від 2 листопада 1938 року, подіями лютого–березня 1939 року, пов'язаними з проголошенням незалежності Карпатської України, боротьбою військової організації «Карпатська Січ», її членами, провідниками. У публікаціях подано інформацію про національно-визвольний рух закарпатських українців напередодні Другої світової війни, польсько-українські відносини, становище українців у Польщі, що дає можливість краще зрозуміти події, явища тих часів, зробити об'єктивні аналізи та оцінки.

Ключові слова: Карпатська Україна, українське питання, німецька преса, Карпатська Січ.

Одне з провідних місць у геополітичній шахівниці на карті Центрально-Східної Європи 1938–1940-х років займала т. зв. українська проблема. Україна, перебуваючи в центрі геополітичних прагнень провідних держав, була бажаним об'єктом для їх загарбницьких настроїв, що робило її вузлом серйозних суперечностей, а «українську карту» — вагомим козирем у великій дипломатичній грі.

Наприкінці 1930-х років українське питання активно використовували чи не всі європейські геополітичні гравці для тиску й заскоєння одне одного. Однією з провідних дипломатичних маніпуляторів у цій сфері була, зокрема, націонал-соціалістична Німеччина. Так, у розмові з одним із високопоставлених представників керівних кіл Британії в Берліні в травні 1936 року Г. Герінг підкреслював: «Ми вам гарантуємо, що [...] ніколи на вас не нападемо. Захопивши

Україну, ми раз і назавжди встановимо економічну рівновагу і тим самим не тільки захистимо Європу від більшовизму, але й розв'яжемо всі проблеми, які стоять тепер перед Німеччиною»¹. Очевидно, рішуча позиція Гітлера в українському питанні (помітно імітаційна) на цьому етапі була зумовлена не стільки конкретними стратегічними планами щодо України, скільки тактичними цілями. По-перше, Німеччина намагалася зробити поступливішою позицію Англії та Франції у вирішенні власних європейських справ. Частково цю мету було досягнуто: політика «умиротворення» — логічний результат чітко проголошеної орієнтації німецької експансії на схід. По-друге, українське питання дало змогу А. Гітлеру приховати превентивний західний напрямок удару на початку Другої світової війни².

Варто зауважити, що в другій половині 30-х років ХХ століття відбулася певна еволюція поглядів А. Гітлера. У цей період він відійшов від ідеї створення бодай маріонеткової держави на українських землях, намагаючись використати «українську карту» лише як зручний козир у складній дипломатичній грі напередодні Другої світової війни. «Якщо б я був пов'язаний з українцями та їхніми політичними планами, — зазначав А. Гітлер у березні 1939 року, — то у Відні не проголошували б арбітражного рішення, яке зробило Закарпатську Україну нежиттєздатною». Коли ж йому піднесли карту, на якій було позначено кордони майбутньої «Великої України», відклавши її вбік, він заявив: «У даний момент усе це — ще тільки мрія»³.

Незважаючи на таку позицію фірера Райху, ідею створення під протекторатом Німеччини «Великої України», однак, постійно обговорювали й досліджували в т. зв. бюро А. Розенберга. Передбачали, що подібне державне утворення могло стати не тільки ґрунтовною матеріальною базою й сателітом Німеччини, а й ефективним засобом дипломатичного тиску, зручним плацдармом для розгортання агресії на Схід⁴.

У листі французького посла в Берліні Р. Кулондра від 15 грудня 1938 року, надісланому до Міністерства закордонних справ Франції, з цього приводу зокрема було зазначено: «Що стосується України, то ось вже майже протягом десяти днів увесь націонал-соціалістичний апарат говорить про неї. Дослідницький центр А. Розенберга, відомство д-ра Геббельса [...] ретельно вивчають це питання. Шляхи і засоби, здається, ще не розроблені, але сама мета, здається, [...] вже встановлена — створити Велику Україну [...] В оточенні Гітлера думають про таку операцію, яка повторила б у більш широких масштабах операцію в Судетах: проведення в Польщі, Румунії та СРСР пропаганди за надання незалежності Україні, у сприятливий момент — дипломатична підтримка та акція з боку місцевих добровольчих загонів. І центром руху стане Закарпатська Україна»⁵.

Відтак українське питання викликало жвавий інтерес не лише в західноєвропейських політичних колах, а й на шпальтах європейської преси, зокрема німецької. Так, наприклад, наприкінці 1938 — на по-

чатку 1939 року в західній пресі було опубліковано понад 1000 статей з української проблематики. У більшості публікацій у німецькій пресі «українські» плани Німеччини висвітлювали як уже вирішену справу.

За таких обставин позиція А. Гітлера була надзвичайно обережною: зваживши всі «за» і «проти», він обрав роль арбітра у вирішенні долі українських земель, що входили до складу Чехословаччини. 2 листопада 1938 року за ухвалою німецько-італійського арбітражу у Відні автономна Підкарпатська Русь мусила віддати Угорщині 1856 км² своєї території з населенням 180 тис. жителів, зокрема й два найбільші міста — столицю Ужгород і Мукачево. Це рішення було своєрідним авансом Угорщині, яку Німеччина намагалася перетворити на свого сателіта. Водночас, зберігши автономію Карпатської України в складі ЧСР, А. Гітлер залишив у своєму активі серйозні засоби тиску не тільки на Угорщину, що не отримала всього бажаного, а й на Польщу та СРСР, за рахунок територій яких теоретично могла з часом бути створена «Велика Україна». Оцінюючи такий перебіг подій, американський дипломат Д. Біддл підкреслював, що зосередження уваги на питанні про Велику Україну — це свідомо інспірований Берліном тактичний маневр, спрямований на: 1) здійснення акцій відволікання для прикриття інших проміжних ходів; 2) одночасне розгортання пропагандистських дій як акції щодо «введення м'яча в гру» і підживлення інтересу до наміченого Берліном українського проекту. Така політика вимагала зміцнення позицій Німеччини в Закарпатті. Ще до віденського арбітражу 26 жовтня 1938 року за рекомендацією Берліна уряд Чехословаччини усунув з посади прем'єр-міністра А. Бродія, який виступав за приєднання Закарпаття до Угорщини. Новим прем'єр-міністром став доктор теології А. Волошин, який вимушений був стати прибічником німецької орієнтації⁶.

16 січня 1939 року президент Чехословаччини Е. Гаха призначив генерала Л. Прхала членом уряду Карпатської України, проти чого протестували українці. Це призначення було здійснене всупереч конституційному закону, згідно з яким іноземець не міг бути міністром. Майже всі основні посади в адміністративному краї займали чехи, урядовці на 90% були чехами, усіма фінансовими й господарськими установами керували чехи⁷.

У цей час німецька преса наголошувала на тому, що обурення українців було відповіддю на спробу Праги перекреслити автономію Карпатської України. По всіх містах, у кожному селі відбулися демонстрації проти Праги й Л. Прхали. Доходило навіть до сутичок між населенням та чеською жандармерією. Становище було вкрай напруженим⁸. Л. Прхал на місці збагнув усю безперспективність спроби накинути українцям чужу волю й поведився набагато обережніше, ніж пражські централізатори. У цьому контексті німецьке видання «National Zeitung» 12 лютого схвально висловилося щодо позиції уряду А. Волошина, який не затвердив Л. Прхалу міністром, заявляючи,

що теперішній український уряд може затвердити сейм; як можна при двох незатверджених міністрах затвердити третього? Нове світло за лаштунки протиукраїнських інтриг Праги пролила газета «Leipziger Neueste Nachrichten» у своїй публікації від 10 лютого: «Як заявляють сьогодні відверто в кругах, близьких до закордонного міністерства, під час відвідування Москви Я. Сіровим у вересні 1939 року йому дали зрозуміти, що не можуть прийти Празі на допомогу з огляду на труднощі в Україні. В протиукраїнських колах існувало побоювання, що перемога національної української ідеї на виборах буде мати вплив на Радянську Україну⁹. Коли б мав здійснитися план цих кіл, то це треба було б вважати багатомовним знаком їхніх все ще існуючих впливів у Празі». Часопис «Völkischer Beobachter» 10 лютого 1939 року з обуренням писав, що в першому потязі з Праги в Карпатську Україну через мадярську територію, у якому їхали урядовці німецького консульства в Хусті, мадяри розкидали протиукраїнські листівки. На цих листівках було вміщено знак «Д. С.» німецької державної друкарні «Deutsche Staatlichedrucker»¹⁰.

Крім того, німецька преса друкувала багато матеріалів про Карпатську Україну: про заснування Українсько-німецького товариства й Товариства для боротьби з комунізмом у Хусті, про допущення для німців в Карпатській Україні прапорів зі свастикою, про заслання москвофільського єпископа Бороча з Америки до концентраційного табору, про виставку образів Карпатської України в Парижі, про пам'ятний поштовий значок з нагоди відкриття українського сейму тощо¹¹.

Напередодні виборів до карпато-українського сейму в лютому 1939 року німецька преса активно писала про настрої в країні та передвиборчі приготування. Різні часописи підкреслювали в окремих нотатках і статтях значення цих виборів. Наприклад, «Berliner Zeitung» 10 лютого 1939 року в статті «Виборчий день у Карпатській Україні — боротьба одного народу за самовизначення» проаналізувала долю Карпатської України за останні два десятиріччя, стверджуючи, що сейм має стати «майбутнім репрезентантом національно-державної суверенності»¹². Ессенська «National Zeitung» 12 лютого в статті «Карпатська Україна йде до виборів» зазначала, що «в очах українців ця неділя є історичною датою, бо з 1920 р. вперше на одній частині широкої української етнографічної території відбуваються вибори до власного законодавчого парламенту, що має стати символом державної самостійності. Це йде до виборчої урни народ, який піднесла хвиля національного пробудження»¹³. У цій же статті йдеться про ставлення карпато-українських німців до виборів: «Німці обходять виборчий день теж як своє свято, бо між ними й українством панує нічим незамрячена згода, яка виявляється саме при цих виборах в тому, що німцям дозволено заступництво в сеймі, хоч правно-формально вони не могли цього домагатися»¹⁴.

12 лютого 1939 року відбулися вибори до сейму Карпатської України. У них взяли участь 92,5% населення: 92,4% проголосували за Українське національне об'єднання (УНО), очолюване А. Волошиним.

Перша інформація про вибори з'явилася вже в понеділок (13 лютого 1939 року) вранці. Уся німецька преса привітала з визнанням їх результатів. Німецькі газети докладно висвітлили перебіг виборчого процесу, відсотки голосів, наголошуючи на тому, що найбільше проголосували «так» саме в прикордонних місцевостях, які були піддані пропаганді сусідніх держав. Було також зазначено, що євреї, здебільшого в Хусті, голосували «проти». Берлінська газета «Deutsche Allgemeine Zeitung» 15 лютого на першій шпальті розмістила статтю про значення цих виборів, протиставляючи стабілізаційному значенню виборчої перемоги переривання поляками останнього залізничного сполучення з Карпатською Україною¹⁵. Ессенське видання «National Zeitung» від 14 лютого так, наприклад, писало про самовизначення Карпатської України: «Ніхто не може заперечити, що ця сильна участь у виборах впливала з національного проникнення українства»¹⁶. Уже згадувана «Berliner Börsen-Zeitung» 14 лютого вмістила статтю «Вотум Карпатської України» (підзаголовок: «Чи Прага чогось навчиться з вирішального виборчого успіху?...»), у якій було зазначено, що «завдяки виборчим вислідам остаточно зникнуть спроби саботажу [...] Коли ясне національне самовизначення українців респектують з усіх боків, то мусимо прийти врешті до прозорої співпраці між Прагою й Хустом, що є в інтересах держави однаково з внутрішньо- і зовнішньополітичних оглядів»¹⁷. Так само писала й «Münchener Neueste Nachrichten» від 12 лютого, коментуючи результати виборчого процесу: «Вислід виборів є теж недвозначною відповіддю на спроби празьких централістичних кіл поставити Карпатську Україну наново під чеське панування»¹⁸.

Також було наголошено на тому, що протягом 20 років чехословацька влада не виконувала міжнародні договори, які забезпечували б Карпатській Україні територіальну автономію, натомість знищувала український національний рух¹⁹.

Отже, вибори до сейму Карпатської України 12 лютого 1939 року стали важливим державотворним чинником у процесі реалізації автономних прав краю.

Утім міжнародні події перешкодили нормальному розвитку автономії Карпатської України, що стала причиною неспокою відразу в кількох державах. Угорці й поляки пропагували спільний угорсько-польський кордон за рахунок Закарпаття. Чеський уряд, побоюючись націоналізму представників українських партій, розпочав підбурювати представників русинофільської орієнтації. Можливість перетворення Карпатської України на зародок більшої самостійної Української держави створювала додаткову напруженість між Радянським Союзом і нацистською Німеччиною²⁰.

Тим часом під тиском Німеччини й під час повної мовчанки інших європейських країн відбувся розвал Чехословаччини. 14 березня 1939 року Словаччина проголосила свою державну самостійність, а Чехію захопила Німеччина²¹. У ніч з 13 на 14 березня Угорщина розпочала агресію. 14 березня 1939 року на спільну нараду зібралися члени уряду, Української Народної Ради, послы сейму й провід УНО. Того ж дня було проголошено державну незалежність Карпатської України. Наступного дня, 15 березня, сейм на чолі з А. Штефаном затвердив проголошення державної незалежності та ухвалив Конституцію, що визначала назву держави (Карпатська Україна), державний устрій (президентська республіка), державну мову (українська). Державними символами було визнано синьо-жовтий прапор, гімн «Ще не вмерла Україна», герб — ведмідь у лівому червоному полі й чотири сині та жовті смуги у правому півполі, тризуб св. Володимира Великого з хрестом на середньому зубі²². На жаль, факт проголошення самостійності Карпатської України й те, що карпато-український уряд звертався за допомогою до Німеччини, німецька преса замовчувала. Проте майже всі часописи подали звернення А. Волошина за протекторатом до Румунії. Так, у німецького читача могла виникнути думка, що Карпатська Україна сама не бажала німецької допомоги²³.

Ще у вересні 1938 року в Ужгороді було створено Українську національну оборону, що після Віденського арбітражу вже в Хусті була реорганізована в «Карпатську Січ», очолювану Д. Климпушем. Січові організації були створені в Королевім, Іршаві, Торуні, Становому, Перечині.

Низка німецьких часописів присвятила цій події чимало розвідок, було наголошено на значенні Карпатської України та вирішальній ролі «Карпатської Січі» в подальшому розвитку держави. Зокрема, газета «Der Führer» (Карлсруе) 22 лютого 1939 року писала: «Українська людність у карпатських горах і на долах вірить, що вона стоїть на початку великого розвою, який, на її погляд, може переломити рямці сьогодняшності. І ця ідея великого завдання твердо вкорінена в молодих українцях, вона є основою освідомлюючої роботи в країні і з до росту викльовується сьогодні вже інтелігентська верства, яка має чіткі зобов'язуючі напрямні. Назад немислиме вже в розвою Карпатської України! [...] Молодь буде домагатися вирішальної участі у формуванні судьби країни, бо тільки вона одна вийшла не сплямленою з політичного минулого. В ній першій довершився духовий перелом, вона сповнить боротьбу свого народу власною ідеєю і не буде узалежнювати свого історичного слова від задержання або не задержання якогось там парламентського мандату»²⁴.

Діяльність «Карпатської Січі» та молоді, яка вступила в неї, характеризував також часопис «Der Frayhartskampf» у статті «Нарід в тіні Карпат — змагається». Цю ж тему продовжила газета «Frankfurter Volksblatt» (21 лютого 1939 року) у статті «Через Карпатську Україну»,

де було наголошено на тому, що українська молодь добре виросла, йде твердим кроком та з гордим поглядом через вулиці й з 18 років вступає в «Карпатську Січ», носить сіро-зелені однострої, пошиті на лад європейських армій. Згідно з затвердженим урядом статутом, члени Січі мають право носити зброю. Мета організації — захист національних інтересів Карпатської України, плекання збройного духу в українців, опір ворожій пропаганді й допомога карпатсько-українському урядові в дотриманні спокою й безпеки²⁵.

«Вже сама назва її є програмою. Січ була колись твердиною козаків, й тодішні січовики боролися як добровольці за свободу своєї батьківщини проти турків й москалів. Комендантом Січі є сотник Д. Климпуш. Він походить із заможної гуцульської родини й боровся за ту українську республіку, яку заснували гуцули в 1920 р. з сьогоднішнім румунським містом Мармором як столицею [...] Січ нараховує сьогодні 15 тис. осіб. Під час одного обходу в столиці Хусті можна було стверджувати, що ця формація вміє держати дисципліну й сповнена захоплення для своїх завдань. В приграничних смугах вона озброєна й справляє, хоч і не вповні уніформована, вояцьке, свіже й самопевне враження. Коли говорити з січовиками, то відкриємо, що [...] 600 тис. карпатських українців, хоч вони під географічним оглядом наче обрізок своєї нації, й творять всього 3% українців, хотіли б все ж «освободити» весь свій народ. Молоді люди цілком переконані в успішності своєї справи», — писав 3 березня 1939 року кореспондент в Карпатській Україні А. Кніпказен на шпальтах «Deutsche Allgemeine Zeitung».

У ніч з 13 на 14 березня Угорщина напала на Карпатську Україну. На боротьбу з ворогом стала передусім «Карпатська Січ», а також загопи самооборони, проте сили були нерівними. На Красному полі відбулася героїчна битва січовиків²⁶. Тут прийняли останній бій за свободу краю від гортіївських окупантів молоді патріоти, гімназисти-семінаристи, пластуни: Іван Кость, Михайло Козичар, Іван Попович, Юрій Пекар, Осип Шкіряк, Іван Андрійчик, Емерих Юда, Михайло Тега, Іван Рак, Іван Галас, Василь Вайда, Іван Біловар, Василь Небола, Олександр Блистів та інші.

Важкі бої вели за Хуст, місто Севлюш кілька разів переходило з рук у руки. Усю увагу було прикуто до мадярського наступу. «Вдержиться “Карпатська Січ” чи ні? Прийде поміч чи ні? Безперечно в напрямку Севлюша йшли все нові й нові частини, в яких були молоді юнаки, багато студентів, більшість із них ніколи не тримала до того в руках рушницю, слабко озброєні, без всякого військового вишколу, але пройняті фанатизмом й рішучістю. Більшість із них загинули», — було зазначено в пресі²⁷.

18 березня в кровопролитному бою біля с. Воловця героїською смертю загинув останній командир «Карпатської Січі» полковник М. Колодзінський. Окремі підрозділи й групи продовжували бороть-

бу до травня 1939-го, а деякі — аж до січня 1940 року²⁸. За різними даними, кількість полеглих у боротьбі за незалежність Карпатської України становить близько 5 тисяч.

Перші звістки про криваві сутички між чехами й «Карпатською Січчю» викликали в німецькій пресі, зокрема в берлінській «Völkischer Beobachter», переконання, що Карпатська Україна збройно буде боротися проти зазіхань чехів. Про конфлікт Прага–Хуст «Berliner Zeitung» (7 березня 1939 року) твердила, що чехи не хотіли відмовлятися від своїх посягань на Карпатську Україну. Про це свідчить, як було наголошено в статті, призначення Л. Прхала на посаду міністра, що мало забезпечити чеські впливи в Карпатській Україні. Український сейм був сильно занепокоєний рішенням центрального чехословацького уряду усунути міністра Ю. Ревая з посади ще перед зборами українського крайового сейму, відкриття якого відкладали на прохання Праги²⁹.

«Усунення українського міністра Ю. Ревая має характер наглої напасті. Це нагле урядове рішення викликало здивування навіть серед чехів [...] Празький уряд мотивував своє втручання в незалежну владу в Карпатській Україні тим, що, мовляв, уряд у Хусті не дотримується належного порядку в фінансовій сфері. Уряд в Хусті стоїть на позиції, що йому як урядові самостійного краю належить право збирати у своєму краї всі податки і покривати з них фінансові потреби. Але празький уряд не визнавав такої аргументації й домагався, щоб податки збирали центральні празькі органи, поручаючи одночасно хустському уряду покривати решту своїх фінансових потреб шляхом продажу державного майна [...] Розстратність національного маєтку неприпустима тим більше, що празький уряд не звик вкладати стягнені гроші в достатньому розмірі назад в Карпатську Україну», — писала газета «Neues Wiener Tagblatt» 8 березня 1939 року. Ішлося по суті про те, що празький централізм усе ще чинив опір природному розвитку окремих націй до самостійності й виступав за обмеження спільності між чехами, словаками й українцями до федерації³⁰.

За кілька днів до цього конфлікту в німецькій пресі було надруковано статті: «Черговий репортаж з Карпатської України» («Deutsche Allgemeine Zeitung», 5 березня), «Батько Волошин править в Хусті» («Berliner Zeitung am Mittag», 8 березня), «В країні стоячого ведмеда» («Neues Wiener Tagblatt», 11 березня), Подорожні враження з Карпатської України («Allgemeine Zeitung», 7 березня), «Подорож через Карпатську Україну» («Chemnitzer Tageszeitung», 11 березня), «Народи другої Чехословаччини» («Hamburger Nachrichten», 27 лютого), «Слава Україні! — Вздовж і впоперек через Карпатську Україну» («Niedersächsische Tageszeitung», 25 лютого), «Через Карпатську Україну» («Hildesheimer Beobachter», 26 лютого), «Через Карпатську Україну» («Frankfurter Volksblatt», 24 лютого), «Карпатська Україна» («Hannoverscher Kurier», 2 березня), «Провінційне містечко стало столицею» («Preußische Zeitung», 5 березня), «Мирна країна» («Rheinfront»), «Нове обличчя карпатсько-

го українця» («Pommersche Grenzland Zeitung», 5 березня), «Надії Карпатської України» («Oberschlesischer Wanderer», 21 лютого), «Жид в карпато-українському селі» («Ostdeutsche Morgenpos», Beuthen, 24 лютого) та ін. Статті на економічні теми опублікували «Berliner Bursen-Zeitung» за 3 березня («Господарська структура Карпатської України»), «Der Führer» за 21 лютого («Чи є багатства в Карпатах?») та ін. У журналі «Schlesischer Erzieher» (Бреслау) у 5 номері було надруковано статтю «Про Карпатську Україну»³¹.

З інших статей у німецькій пресі заслуговують на увагу публікація «Нарід Карпатської України» в журналі «Ostland» (Берлін) від 15 лютого 1939 року, низка репортажів у берлінській «Deutsche Allgemeine Zeitung» (з 24 лютого) та багато інших³².

Німецький щоденник «Grenzbote» 1 лютого 1939 року щодо українсько-чеського конфлікту писав: «В тих важких обставинах, під цим натиском змінюється карпато-українське населення в політичний чинник незабгненної сили. Населення представляє собою політичну силу, яка в своїй спаяності відпирає навіть найсильніші наступи з чеського боку й з закордону. Очі цілого світу звернені на цю героїчну боротьбу Карпатської України в обороні своєї недавно здобутої самостійності.

За допомогою господарського та політичного натиску більше не позбавити цієї країни її свободи [...] Уряд Карпатської України рішуче боронить самостійність, а народ готовий усе віддати за свободу»³³.

Проте, незважаючи на існування таких атрибутів влади, як сейм і армія, державність Карпатської України була, як казав А. Гітлер, «нежиттєздатною», бо вона спиралася не на власну міць, а на нетривкий баланс політичних сил у Європі³⁴.

Що до карпатських українців, то в німецькій пресі напередодні Мюнхенської конференції з'явилися статті про Закарпаття та дискримінацію українців у межах Чехословаччини, ненадання русинам-українцям обіцяної автономії, створення політичних угруповань русофільського напрямку, акцент на симпатії Праги до Москви³⁵. Отже, блеф про «Велику Україну» отримував карпатський вектор, що зачіпав інтереси СРСР та Польщі. Також вирішення судетського питання актуалізувало українське питання й дозволяло перейти до активної дипломатичної гри з Польщею та СРСР.

У газеті «Rheinfront», «Saarbrücker Zeitung» 25 лютого 1939 року було вміщено статті на загальноукраїнську тематику, зокрема про Т. Шевченка.

Низка розвідок у німецьких часописах на початку 1939 року («Українці в Польщі», «Польсько-українське напруження», «Сильна мова українців у соймі», «Українці голосують проти польського бюджету» та ін.) були присвячені становищу українців у Польщі. У них йшлося про арешт 600 українських священників, погрози Венди, колонізаційну акцію на західноукраїнських землях тощо³⁶.

У грудні 1936 року в Любліні був заснований «Координаційний комітет», завданням якого була ліквідація православ'я на Холмщині та релігійна ревідикація. У 1937 році поляки почали масове руйнування православних церков і завершили це влітку 1938-го. Тільки за два місяці 1939 року в Люблінському воєводстві було знищено 114 православних українських церков. Усього було розвалено 189 церков, а 149 перебрали римо-католики. Так, з 389 православних церков, що діяли на Холмщині й Підляшші в 1914 році, залишилося лише 51. Виселено майже всіх православних священиків, а на їхні місця прибули польські ксьондзи. Тим православним священикам, які залишилися, заборонено правити служби українською мовою, вони були під постійним наглядом поліції. На жаль, світ байдуже ставився до антигуманних, злочинних починань польського уряду й римо-католицького кліру. Відважно став на захист православ'я й рішуче протестував проти руйнування церков Львівський і Галицький митрополит Української греко-католицької церкви Андрей Шептицький. Польська влада в 1938 році провела так звану релігійну ревідикацію, на підставі якої передала у власність римо-католицького костелу всі колишні уніатські церкви й каплиці разом із цвинтарями та рільними маєтками. Більші церковні маєтки, головню монастирські землі та ліси, було передано міністерству лісів і державних маєтків. Про наслідки цього варварства та релігійні відносини серед українців у Польщі писала «Preußische Zeitung» 26 березня 1939 року³⁷.

Багато німецька преса повідомляла про важке становище українців у Польщі. Ціла низка газет («Schlesischer Tageszeitung» від 7 лютого, «Frankfurter Volksblatt» від 10 лютого, «Westdeutscher Beobachter» від 9 лютого, «Niedersächsische Zeitung» (Ганновер) від 6 лютого, «Westfälische Landeszeitung» (Дортмунд) від 7 і 12 лютого, «Der Führer» (Карлсруг) від 10 лютого, «Deutsche Post für das Sudetenland» (Тропшав) від 8 лютого, «Danziger Forposten» від 7 лютого та ін.) публікувала статті, посилаючись здебільшого на польську пресу й промови в польському сеймі, про замах на поліцію, напади на залізниці й поштові відділення на західноукраїнських землях, про підпали колоністів, акції проти ексекторів і польських шкіл тощо. Преса одностайно наголошувала на гостроті українського питання в Польщі³⁸. Зокрема, про паціфікацію, методи колонізації, переслідування українських церков, інтриги з «ходачковою шляхтою» тощо повідомляла ессенська газета «Rheinisch-Westfälische Zeitung» (8 березня)³⁹.

У часописах «Thüringer Allgemeine Zeitung» (Ерфурт) від 27 січня й 5 лютого 1939 року було вміщено дві статті «Коли була Україна самостійною?»; «Thüringer Gauzeitung» (Ваймар) від 12 лютого — «Експлуатаційна політика Советів»; «Freiheitskampf» (Дрезден) від 12 лютого — «Українське питання»; «Kölnische Volkszeitung» (Кельн) від 4 лютого — «Боевий фронт обезправнених» (про поневолені народи в СРСР) тощо.

Німецька преса часто друкувала матеріали про ОУН, судові процеси над її діячами, зокрема Р. Купчинським, Б. Гнатевичем, М. Сопляком та ін. Знайомлячи німців із тлом судових розправ над українцями, газети писали про засудження за членство й діяльність в ОУН, переховування зброї, масовість українського націоналістичного руху, подавали статистику шкільництва на західноукраїнських землях⁴⁰.

Отже, можна зробити висновок, що в 1938–1939 роках на шпальтах німецьких часописів українське питання висвітлювали досить широко. Опубліковані в них розвідки знайомили німецького читача з перебігом і підсумками Мюнхенської конференції 29 вересня 1938 року, рішеннями Віденського арбітражного суду від 2 листопада 1938 року, подіями лютого–березня 1939 року, пов'язаними з проголошенням незалежності Карпатської України, боротьбою військової організації «Карпатська Січ», її членами, провідниками. Вони містили чимало інформації про національно-визвольний рух закарпатських українців напередодні Другої світової війни, польсько-українські відносини, становище українців у Польщі, що дає можливість краще зрозуміти події, явища тих часів, зробити об'єктивні аналізи та оцінки.

¹ *Бойко О. Д.* Історія України: Навч. посіб. — 3-тє вид., доп. — К.: Академвидав, 2010. — С. 443.

² Там само. — С. 444.

³ L'U.R.S.S. dans la lutte pour la paix a la veille de la seconde guerre mondiale, septembre 1938–août 1939. Documents et matériaux. Ministère des Affaires étrangères de L'URSS. — Moscou, 1976. — p. 168–170.

⁴ *Котова Н.* Історія України: Навчальний посібник. — Харків: Одиссей, 2005. — С. 287–289.

⁵ *Бойко О. Д.* Зазнач. праця. — С. 445.

⁶ Там само. — С. 445–446.

⁷ Перший протиконституційний вчинок празької влади. — ЦДАВО України. — Ф. 4465. — Оп.1. — Спр. 126. — Арк. 41.

⁸ Німеччина беззастережно на боці Карпатської України. — ЦДАВО України. — Ф. 4465. — Оп.1. — Спр. 126. — Арк. 44.

⁹ Вибори в Карпатській Україні й Німеччина. — ЦДАВО України. — Ф. 4465. — Оп.1. — Спр. 126. — Арк. 50–51.

¹⁰ Там само.

¹¹ Там само. — Арк. 51.

¹² Там само.

¹³ Там само.

¹⁴ Там само. — Арк. 50.

¹⁵ Там само.

¹⁶ Там само.

¹⁷ Там само.

¹⁸ Там само.

¹⁹ Перший протиконституційний вчинок празької влади. — ЦДАВО України. — Ф. 4465. — Оп.1. — Спр. 126. — Арк. 41.

- ²⁰ Цубов Л. На шляху до державності (До 70-річчя проголошення незалежності Карпатської України) // *Наук. зап. Ін-ту політ. і етнонац. дослідж.* — К., 2009. — Вип. 43. — С. 236.
- ²¹ Кучерук О. *Карпатська Україна.* — К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2009. — С. 8.
- ²² Цубов Л. *Зазнач. праця.* — С. 236.
- ²³ Німецька преса про Карпатську Україну. — ЦДАВО України. — Ф. 4465. — Оп.1. — Спр. 126. — Арк. 70.
- ²⁴ Молоді поведуть Карпатську Україну до мети. — ЦДАВО України. — Ф. 4465. — Оп.1. — Спр. 126. — Арк. 53.
- ²⁵ Там само.
- ²⁶ Кучерук О. *Зазнач. праця.* — С. 8.
- ²⁷ Республіка, що проіснувала 24 години. — ЦДАВО України. — Ф. 4465. — Оп.1. — Спр. 126. — Арк. 72.
- ²⁸ Кучерук О. *Зазнач. праця.* — С. 11.
- ²⁹ Німецька преса атакує Прагу. — ЦДАВО України. — Ф. 4465. — Оп.1. — Спр. 126. — Арк. 62.
- ³⁰ Там само. — Арк. 63.
- ³¹ Там само; Німецька преса про Карпатську Україну. — ЦДАВО України. — Ф. 4465. — Оп.1. — Спр. 126. — Арк. 66.
- ³² Молоді поведуть Карпатську Україну до мети. — ЦДАВО України. — Ф. 4465. — Оп.1. — Спр. 126. — Арк. 53.
- ³³ Німеччина беззастережно на боці Карпатської України. — ЦДАВО України. — Ф. 4465. — Оп.1. — Спр. 126. — Арк. 45.
- ³⁴ Бойко О. Д. *Зазнач. праця.* — С. 447.
- ³⁵ Свідерська Н. Українське питання в планах Німеччини після мюнхенського періоду // *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.* — Серія: Історія. — Вип. 11. — Тернопіль, 2000. — С. 195.
- ³⁶ Молоді поведуть Карпатську Україну до мети. — ЦДАВО України. — Ф. 4465. — Оп.1. — Спр. 126. — Арк. 53.
- ³⁷ Німецька преса про Україну. — ЦДАВО України. — Ф. 4465. — Оп.1. — Спр. 126. — Арк. 54.
- ³⁸ Вибори в Карпатській Україні й Німеччина. — ЦДАВО України. — Ф. 4465. — Оп.1. — Спр. 126. — Арк. 51.
- ³⁹ Німецька преса про загострення ситуації на ЗУЗ. — ЦДАВО України. — Ф. 4465. — Оп.1. — Спр. 126. — Арк. 82.
- ⁴⁰ Там само.

Iryna KRASNODEMSKA,

Candidate of Historical Sciences, Senior Research Fellow

at the Department of Historical Studies

of the Research Institute of Ukrainian Studies

**UKRAINIAN ISSUE
IN THE GERMAN PRESS IN 1938–1939
(THE CASE OF WESTERN UKRAINE)**

Abstract. The article describes how Ukraine, being in the center of geopolitical ambitions of leading countries in 1938–1940, became a target for conquest, a knot of serious contradictions, and «Ukrainian card» became a trump in the big game of politics. At the end of the 1930s, almost all European geopolitical players actively used Ukrainian issue for putting pressure and calming each other. The author examines how Ukrainian issue aroused an intense interest in West-European political quarters as well as the European press. In 1938–1939, Ukrainian issue was widely covered by the German press. Published articles introduced German readers to the Munich Conference proceedings of 29 September 1938, the Vienna Arbitration Award of 2 November 1938, the events of March–February 1939 related to the declaration of independence of Carpathian Ukraine, the struggle of the Carpathian Sich Defence Organization, its members and leaders. They contained a lot of information about the national liberation movement of Transcarpathian Ukrainians on the eve of World War II, Polish-Ukrainian relations, and the state of Ukrainians in Poland, which enables better understanding, objective analysis and evaluation of the events.

Keywords: Carpathian Ukraine, Ukrainian issue, German press, Carpathian Sich.